nemzetségbe sorolná a három csimpánzt.

A harmadik csimpánz felemelkedése és bukása egy olvasmányos stílusban, ám szigorú tudományos alapossággal megírt, rendhagyó portré az emberről. Túlzás nélkül állíthatjuk: zseniális könyv. (Ezt bizonyítja az is, hogy számos rangos díjat nyert el, és tucatnyi nyelvre lefordították.) Diamond evolúciós perspektívából vizsgálódva sokféle szempontból veszi górcső alá fajunkat. Olyan kérdéseket vet fel, és ad rájuk figyelemre méltó válaszokat, amelyek alighanem mindannyiunkat izgatnak. Hogyan választunk magunknak párt és szexpartnert? Miért vagyunk hajlamosak házastársunk megcsalására? Miért kell megöregednünk és meghalnunk? Miért pusztítjuk saját szervezetünket cigarettázással, alkohollal és kábítószerekkel? Élnek-e még hozzánk hasonlóan intelligens lények a Világegyetemben? Miért veszélyeztetjük immár fajunk puszta létét is bolygónk tönkretételével?

Ez utóbbi kérdésnek különösen nagy figyelmet szentel a szerző. A napjaink globális ökológiai válságáról szóló párbeszéd során a problémákat egyesek gyakran olyasfajta érveléssel söprik le az asztalról, hogy „kár aggódni, hiszen a múltban is mindig kitaláltunk valamit a gondjainkra, és lám, fajunk még mindig él és virul". Diamond könyvének egyik legizgalmasabb fejezete világosan bizonyítja, hogy ez az érv legfeljebb az emberiség egészét tekintve állja meg a helyét. Ellenben számos olyan múltbeli társadalmat ismerünk, amelyek bukása részben vagy egészben a saját maguk által okozott környezetpusztításra vezethető vissza. A szerző abban a reményben tárgyalja ezeket a történeteket, hogy segítségükkel rácáfolhatunk Aldous Huxley híres mondására, mely szerint: „A történelem legfőbb tanulsága, hogy az emberek szinte semmit sem tanulnak a történelemből."

TAKÁCS-SÁNTA ANDRÁS

(Typotex Kiadó, Bp., 2002. 3800 Ft)

Sodródó emberiség (Tanulmányok Várkonyi Nándor Az ötödik ember *című művéről)*

A rendszerváltozás után sokan remélték, hogy az íróasztalfiókokból jelentős művek kerülnek elő. Érdekes módon azonban ilyenekkel csak halottak szolgáltak, mindenekelőtt Hamvas Béla és Várkonyi Nándor, és ők is inkább a művelődésbölcselet területén. Ezen a téren alkotta a Pécsett könyvtárosként tevékenykedő Várkonyi is fő műveit, melyek közül életében csak a *Szíriat oszlopai* jelent meg (először 1942-ben). Az *Elveszett Paradicsom*ot, a *Varázstudomány*t és *Az ötödik ember*t csak a ki-

lencvenes években adta ki a Széphalom Könyvműhely. Hatalmas tudásanyagot megmozgató, nagy terjedelmű, a kortárs tudományos közhelyeket erős kritikával szemlélő művek ezek, melyek egy kikövetkeztethető őshagyomány létéből és igazságából indulnak ki. Mindez oka annak, hogy – világos stílusa és bőséges példái ellenére – a szerzőt még hívei is inkább csak „kóstolgatják". A teljes életmű egységes feldolgozása alighanem sokáig várat magára. Egyelőre még a figyelemfelhívás és a résztanulmányok vannak soron. Ezen a téren is a Széphalom Könyvműhely és vezetője, Mezey Katalin teszi a legtöbbet. Az 1993-ban megjelentetett *Várkonyi Nándor emlékkönyv* a szerző személyére és munkásságának főbb vonásaira irányította a figyelmet, a 2000 novemberében rendezett konferencia anyagát összegyűjtő *Sodródó emberiség* pedig egy konkrét Várkonyi-műhöz, a háromkötetes *Az ötödik ember*hez kapcsolódik.

A tanulmánykötet tíz szerzője (Babic Sava, Bod Péter Ákos, Bolberitz Pál, Jókai Anna, Kun Miklós, Mezei Balázs, Miklóssy Endre, Tőkéczki László, Varga Csaba, Várkonyi Péter) egyrészt tekintélyes névsort ad, másrészt a kultúra számos ágát képviseli. A Várkonyi-mű közismert sokoldalúságát már magában az a tény is jelzi, hogy egyaránt van róla mondanivalója az elmélkedő fordítónak, a közgazdásznak, a teológusnak, a filozófusnak, az írónak, a történésznek, a jogásznak és a művelődéstörténésznek. A tanulmányírók eltérő terjedelemben (négytől harmincnégy oldalig), a választott könyvhöz hol szorosan, hol csak érintőlegesen kapcsolódva fejtik ki gondolataikat a mű kiválasztott rétegéről. Mindnyájan kiemelik Várkonyi modernitás- és jelenkritikájának a mi jelenünkben is érvényes aktualitását, és egyetértenek azzal is, hogy az emögött álló szemlélet ellentétben áll a közgondolkodást a felvilágosodás óta meghatározó fejlődéselvű történelemfelfogással, így egyben alternatívát jelent vele szemben. A tét nem kicsi: az európai identitás visszaadása, az emberhez méltó élet, a túlélés. Az egyes írások kitérnek a Várkonyi-féle régi-új szemlélet forrásaira és hagyományaira, végiggondolt és megalapozott rendszerszerűségére, felhívják a figyelmet a hasonló szellemiségű kísérletekre. Az utóbbiak között Hamvas Bélát, Szabó Lajost és Bibó Istvánt többen is emlegetik, de előfordul Fülep Lajos, Zalai Béla, Karácsony Sándor és a francia Teilhard de Chardin neve is. (Hogy a magyar gondolkodók között ilyen jelentőssé vált ez az Európán túltekintő „irányzat", azt az egyik tanulmányíró annak tulajdonítja, hogy Magyarország a kultúrák kereszteződésében fekszik.)

Várkonyi az emberi eszmék történelmi alakulását nyomon követve

– mutat rá több szerző – az eszméket két fő, egymással ellentétes törekvésre vezeti vissza. Az egyik a természetközösségbe, a Paradicsomba való visszavágyódás, a másik az isteni teremtő hatalom vágya. Az előbbi az ős-, ó- és középkor, az utóbbi a reneszánsz és az utána következő korok törekvéseit uralja.

A kötet tanulmányai azt mutatják, hogy Várkonyi életműve ma még a felfedezés örömét, a meg- és elismertetés fáradságát, az alapelvek tisztázásának és egyes részletek értelmezésének a feladatát kínálja a vele szembesülőnek. Sava Babic ennek a helyzetnek az ihlető erejét hangsúlyozza: „Ma még képtelenek vagyunk műve kritikai megközelítésére, de a bíráló értékelésnél talán fontosabb, hogy tudást merítsünk belőle, s az letisztuljon bennünk."

STURM LÁSZLÓ

(Szerkesztette Mezey Katalin és Nagy Gábor, Széphalom Könyvműhely és Írók Szakszervezete, Bp., 2001.)

Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*

A *Mesterművek* sorozat negyedik köteteként látott napvilágot a Tinta Könyvkiadó gondozásában Sebestyén Gyula *Rovás és rovásírás* című munkájának hasonmás kiadása. A mű eredetileg 1909-ben jelent meg; akkor a Magyar Néprajzi Társaság adta ki. Ezt megelőzően Sebestyén kutatásainak eredményeit az Ethnographia folyóirat folytatásokban már közölte.

A könyv bevezető része az írásbeliség születését, ezek legfontosabb jellemzőit veszi számba, lépésről lépésre vezetve bennünket az ókor népeinek írástörténetében. Rövidesen feltűnik a paleográfiai bevezetőben a könyv tulajdonképpeni tárgya is: a rovás s a rovásírás. Sebestyén igyekszik minél több szempontot figyelembe véve a rovásírás ősi eredetét bebizonyítani, alátámasztani. A munka egészére jellemző a nagyfokú forrásismeret, a tudományos alaposság. A források helyét minden esetben pontosan megadja; az adatok közötti tájékozódásban lábjegyzetek segítik az olvasót.

A bevezetést három nagyobb tematikus egység követi; előbb a számrovással, majd a tulajdonjegyekkel, végül pedig a betűrovással ismerkedhetünk meg.

A számrovás használata általában megelőzte az írott számok használatát. Az ókorban az írott számok kialakulásához hosszú időnek kellett eltelnie, a mennyiségeket azonban addig is jelölni kellett valamilyen módon. Az ókori számrovás gyakorlata nem tűnt el a későbbi korokban sem: a középkorban Európa számos országában használták; rováspálcákon tartották számon az adót, az elhullott marhát. A számro-